

Anna Dymarek

Sprawozdanie z kursu konserwacji papieru japońskiego w Tokio i Berlinie

słowa kluczowe: konserwacja, papier japoński, Berlin, Tokio

Papier japoński jest powszechnie znanym i używanym materiałem konserwatorskim o specyficznych właściwościach, znacznie różniących się od papieru produkowanego na zachodzie. Także techniki używane w krajach azjatyckich różnią się od tych stosowanych w innych krajach. Dlatego w celu podniesienia kwalifikacji 29 sierpnia – 16 września 2016 Anna Dymarek, jako pracownik Archiwum Państwowego w Bydgoszczy uczestniczyła w kursie konserwacji papieru japońskiego¹ (organizowanym przez Państwowy Instytut Badań nad Dziedzictwem Narodowym NRICPT w Tokio² ze współpracą z międzynarodową organizacją ICCROM³). Udział w kursie pozwolił na poznanie materiałów, narzędzi i technik konserwacji japońskiej, z zamiarem wykorzystania wiedzy w codziennej pracy w pracowni konserwacji Archiwum Państwowego.

Kurs organizowany jest od ponad 20 lat, uczestniczyć mogą w nim konserwatorzy, kuratorzy oraz inni specjaliści aktywnie zajmujący się opieką nad dziedzictwem narodowym. Jego celem jest przekazanie wiedzy o materiałach i tradycyjnych technikach konserwacji typowych dla Japonii. Specjaliści zajmujący się japońskimi dziełami sztuki znajdującymi się w instytucjach spoza Japonii zyskują wiedzę, która pozwoli na lepsze zrozumienie specyfiki obiektów w ich opiece. Poznane techniki pomocne są także w konserwacji obiektów zachodnich, używane i zaadoptowane do potrzeb konkretnego obiektu sztuki.

Kurs trwa trzy tygodnie i obejmuje zarówno teoretyczną wiedzę dotyczącą specyficznego materiału, jakim jest papier japoński, oraz warsztaty pozwalające na praktyczne zastosowanie poznanej wiedzy. W ramach kursu uczestnicy biorą

¹ International Course on Conservation 2016, National Research Institute for Cultural of Japanese Paper Properties.

² National Research Institute for Cultural Properties, Tokyo, Japan.

³ The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property.

udział w licznych wykładach na temat materiałów, technik, narzędzi oraz teorii konserwacji.

Część praktyczna obejmuje wykonanie zwoju. Wykładowcy krok po kroku prowadzą uczestników przez proces oprawy rysunku w zwoj poziomy przy zastosowaniu tradycyjnych materiałów i technik charakterystycznych dla konserwacji obiektów japońskich.

W pierwszym tygodniu trwania kursu w NRICPT w Tokio uczestnicy wysłuchali wykładów Pana Masato Kato⁴ „Konserwacja papieru w Japonii” oraz „Podstawy papieru”, które przedstawiły podstawowe informacje dotyczące dziedzictwa narodowego w Japonii oraz działań podjętych w celu jego ochrony. Ukazały wielką wagę jaką przywiązuje się do tego typu prac. Pan Kato opisał także historię japońskiej konserwacji papieru i jej korzenie w tradycyjnych technikach oprawy zwojów, a także właściwości papieru japońskiego wynikające z jego składu i roślin użytych w jego produkcji (kozy, krzew natywny Japonii, rosnący dziko).

Pani Noriko Hayakawa w wykładzie „Kleje używane w konserwacji obrazów japońskich” przedstawiła zakres tradycyjnych klejów używanych w konserwacji – różne rodzaje klejów z mączki pszennej, zwierzęce oraz z wodorostów oraz ich zastosowanie w określonych etapach konserwacji i oprawy zwoju.

Wykład „Pędzle” prowadzony był przez Shigemi i Kohei Tanaka, mistrzów rzemieślników zajmujących się ręczną produkcją tradycyjnych pędzli, także tych stosowanych w konserwacji. Przedstawili ogromny rodzaj pędzli, różniących się

budową rączki, gęstością i rodzajem włosia oraz przeznaczeniem.

Warsztaty praktyczne prowadzone były przez Starszego konserwatora Makoto Kawabata oraz Konserwatora Atsushi Ogasawara. Zakładały konserwacje rysunku wykonanego tuszem na papierze, który został później oprawiony w zwoj ręczny. Prace podzielone

zostały na etapy, a każdy z nich poprzedzony był opisem narzędzi, używanych materiałów i technik.

⁴ Kierownik Resource and Systems Research Section, Japan Centre for International Cooperation in Conservation, NRICPT

Warsztaty rozpoczęły się od przygotowania tradycyjnego kleju pszennego (tzw. nori), użytego w trakcie kursu do prac konserwatorskich. Z uwagi na charakterystykę papieru japońskiego (mało przeklejony papier, niska gładkość) nie oczyszczono mechanicznie powierzchni. Rysunek został bardzo delikatnie zwilżony i wyczyszczony przy użyciu sił kapilarnych. Następnie uzupełniono ubytki po owadach używając papieru japońskiego (washi) i wcześniej przygotowanego kleju. Dokleiono także paski papieru przy brzegach rysunku. Następnie przystąpiono do dublażu rysunku. Z uwagi na charakter prac (rysunek miał zostać oprawiony w zwój) przygotowano trzy warstwy papieru dublażowego. Pierwsze dwie warstwy naklejono jedną po drugiej. Między drugą, a trzecią warstwą, w miejscach gdzie papier był osłabiony, zagięty lub przedarty, wklejona cienkie paski papieru – ofuse). Następnie przyklejono trzecią warstwę papieru. Tak przygotowany rysunek przyklejono brzegami do płyty karibari⁵ i pozostawiono na tydzień do wyschnięcia.

W drugim tygodniu kursu uczestnicy odwiedzili liczne miejsca związane z dziedzictwem narodowym Japonii, produkcją papieru i tradycyjnymi warsztatami produkującymi narzędzia używane w konserwacji, znajdujące się Nagoi, Mino i Kioto.

W Nagoi odwiedzono miejscowy zamek oraz Astuta Jingu (świątynia założona w 1900 lat temu). W Mino uczestnicy odwiedzili Minotekami Kobo, warsztat

produkujący ręcznie papier, używający tradycyjnych maszyn, narzędzi i materiałów. Pani Toyomi Suzuki, będąca jednym z najbardziej znanych i cenionych mistrzów papierników, zaprezentowała i opisała dokładnie proces czerpania miejscowego papieru Tesuki Washi Kozo.

Z kolei w muzeum Mino-washi poznaliśmy historię papieru japońskiego i jego odmiany regionalne, oraz różne tradycyjne i współczesne zastosowania papieru. W Kyoto uczestnicy poznali konserwatorów ze studia konserwacji Oka Bokkodo Co., Ltd., umieszczonego w tradycyjnym domu

⁵ Płyta wykonana z drewnianego stelażu, oklejonego zaimpregnowanym papierem. Posiada bardzo lekką konstrukcję, a materiały z których została wykonana „pracują” razem z przyklejonym do niej obiektem, co niweluje niebezpieczne naprężenia papieru.

japońskim. Ostatnim odwiedzionym warsztatem był Kanetaka Co., Ltd., sklep z tradycyjnymi nożami, mający własną kuźnię. Uczestnicy obejrzeni proces kucia ostrzy. W Mizokawa Shoten, sklepie z tradycyjnymi materiałami i narzędziami uczestnicy wzięli udział w ceremonii picia herbaty.

W trzecim tygodniu, po powrocie do Tokio, uczestnicy wysłuchali wykładu Pani Riyo Kikuchi „Ochrona tradycyjnych technik rzemieślniczych w Japonii”.

Przystąpiono do dalszych prac praktycznych. Rysunek przygotowany w pierwszym tygodniu kursu zdjęto z płyty karibari. Przygotowano pozostałe części zwoju – wycięto do odpowiedniego rozmiaru dwa arkusze papieru, w który oprawiony będzie rysunek. W następnej kolejności przycięto do odpowiedniej długości bambusową listewkę (hasso) i przyklejono do pierwszego arkusza. Całość pozostawiono do wyschnięcia pod obciążeniem. Tak przygotowany arkusz przyklejono do lewego brzegu rysunku. Drugi arkusz przyklejono przy prawym brzegu. Pozostawiono do wyschnięcia. Następnie przycięto drewniany walek, po czym wystrugano po obu stronach bolce, w które zamontowano ozdobne zakończenia. Tak przygotowany walek przyklejono do arkusza papieru z prawej strony zwoju. Ostatni etap oprawy zwoju polegał na zamontowaniu tasiemki, tkanej z jedwabnych nitki.

Dodatkowo na zakończenie prac uczestnicy wykonali także atrapę książki japońskiej, używając specyficznego dla Japonii rodzaj szycia i nie używając żadnego kleju.

Ostatnim etapem kursu była prezentacja Pani Noriko Yamamoto⁶ przedstawiająca sposób bezpiecznego obchodzenia się ze zwojami, zawieszania oraz metody przechowywania.

Kurs w Berlinie⁷ zorganizowany został przez Państwowy Instytut Badań nad Dziedzictwem Narodowym NRICPT w Tokio oraz Państwowe Muzeum Sztuki Azjatyckiej w Berlinie. Kurs odbył się 9-13 lipca 2018 r. i skupiał się na temacie budowy i technik konserwacji pionowego zwoju japońskiego. Warsztaty rozpoczęły się od wykładu opisującego dokładnie budowę zwoju oraz zniszczeń charakterystycznych dla tego typu obiektów. Japoński konserwator wyjaśnił zależność między konstrukcją obiektu a występującymi na nim zniszczeniami. Przedstawił również materiały i narzędzia używane w procesie konserwacji.

W ramach zajęć uczestnicy pod opieką konserwatorów Yoshiyuki Sami oraz Keisuke Sugiyama wykonali naprawę uszkodzonego zwoju, składającego się z rysunku oprawionego w jedwab zdublowany na papier. Prace konserwatorskie

⁶ Executive Director, The Association for Conservation of National Treasures.

⁷ Workshops on the Conservation of Japanese Art objects on Paper and Silk 2018, Museum für Asiatische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin.

polegały na częściowym demontażu elementów zwoju, a następnie uzupełnienia ubytków w papierze i naprawy konstrukcji zwoju. Pokazany został również spo-

sób montażu jedwabnej tasiemki, na której zawieszają się zwoje. Na końcu ponownie zamontowano luźną rolkę i metalowe elementy zawieszania.

Na koniec warsztatu uczestnicy wykonali tuby, specjalnie zaprojektowane w celu przechowywania zwojów. Ich konstrukcja pozwala na odciążenie rol-

ki, co zmniejsza ryzyko ewentualnych zniszczeń mechanicznych. Zaprezentowano również prawidłowy sposób wieszania i zdejmowania zwojów, minimalizujący ryzyko uszkodzenia obiektu.

Uczestnictwo w obu kursach pozwoliło na poznanie nowych sposobów konserwacji papieru oraz techniki obchodzenia się z nowymi materiałami i narzędziami. Praca z japońskimi mistrzami konserwacji oraz wiedza przyswojona z wykładów pozwoli na zaadoptowanie poznanych technik w codziennej pracy nad obiektami sztuki. Poznana technika suszenia na płycie karibari może w bardzo łatwy sposób zostać przyswojona w konserwacji obiektów wielkoformatowych – pozwoli na dokładne i jednolite prasowanie i suszenie obiektów, których rozmiar sprawiałby kłopot podczas suszenia „pod obciążeniem”. Sposób przechowywania zwojów może zostać zaadoptowany do przechowywania zbiorów kartograficznych. Narzędzia i materiały typowe dla konserwacji japońskiej są obecnie stosunkowo dobrze dostępne i stanowią wysokiej jakości pomoc w konserwacji obiektów papierowych. Bardzo cenny okazał się również kontakt z innymi uczestnikami kursów – konserwatorzy z całego świata dzielili się wiedzą o swojej praktyce, doświadczeniach i zbiorach znajdujących się pod ich opieką. Uzyskana wiedza i doświadczenie pozwoli na świeże spojrzenie na problem konserwacji obiektów wykonanych na papierze.